

1 Κατασκευάζοντας ή δημιουργώντας; Για την ορολογία του χώρου των τεχνητών γλωσσών

Μαριάννα Κατσογιάννου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη φιλοσοφία, στη λογοτεχνία και, πιο πρόσφατα στον κινηματογράφο και στον χώρο του γκέιμινγκ έχουν δημιουργηθεί πάνω από χίλιες γλώσσες που διαφέρουν από αυτές που μαθαίνουμε με φυσικό τρόπο, γιατί είναι ενσυνείδητα επινοημένες από ένα άτομο ή μια ομάδα, άλλοτε με σκοπό να διευκολύνουν την παγκόσμια επικοινωνία, άλλοτε για δώσουν ζωή σε φανταστικούς κόσμους και άλλοτε απλώς για να διασκεδάσουν τους δημιουργούς και τους αποδέκτες τους εξερευνώντας τα όρια των επικοινωνιακών μας ικανοτήτων. Η μελέτη των τεχνητών γλωσσών είναι σχετικά νέος κλάδος και δεν έχει παγιωμένη ορολογία, γι' αυτό είναι ανάγκη, πριν μελετήσουμε τη διαδικασία της δημιουργίας τους, αφενός να συζητήσουμε το πώς θα ταξινομηθούν οι γλώσσες αυτές και αφετέρου να διευκρινίσουμε τους όρους με τους οποίους έχουν χαρακτηριστεί κατά καιρούς και τις διαφορετικές όψεις του φαινομένου που προβάλλονται μέσα από αυτούς. Η εργασία αυτή παρουσιάζει το πρώτο βήμα μιας τέτοιας μελέτης, που συνίσταται στο να διατρέξουμε την ιστορία των τεχνητών γλωσσών εστιάζοντας κυρίως στις λειτουργίες που εξυπηρετούν, άσχετα από τη δομή και το πρακτικό μέρος της κατασκευής τους.

Constructed vs artificial: on the terminology of invented languages

Marianna Katsoyannou

ABSTRACT

Over a thousand constructed languages have been created in areas as diverse as philosophy, literature, films, TV shows, and more recently, gaming. Constructed languages differ from natural languages in that they are consciously made up by an individual or a group, generally with the aim of overcoming the linguistic and cultural barriers and making communication possible between people not sharing a first language. But they also can be created for artistic purposes, bringing imaginary worlds to life, or even for entertainment purposes. The study of artificial languages is a relatively new branch and has no established terminology in Modern Greek. Therefore, it is necessary to discuss how constructed languages can be classified by following a top-down approach of the existing terminology and to illustrate the different aspects of constructing languages highlighted by use of different terms. This study should provide preliminary insights into the history of artificial languages mainly by focusing on their functions, regardless of their structure or their construction process.

0 Εισαγωγή: τι είναι οι τεχνητές γλώσσες;

Ο επαγγελματίας κατασκευαστής γλωσσών David Peterson αρχίζει το βιβλίο του *The Art of Language Invention* (2015) διακρίνοντας ανάμεσα σε natlangs (natural languages) και conlangs (constructed languages), ανάμεσα δηλαδή στις λεγόμενες φυσικές γλώσσες που μπορούμε να χαρακτηρίσουμε αυθύπαρκτες και σε αυτές των οποίων η δημιουργία αποτελεί αποτέλεσμα πρόθεσης, είτε πρόκειται για εξολοκλήρου νέες κατασκευές, είτε για υβρίδια και δημιουργίες βασισμένες σε ήδη υπάρχουσες γλώσσες – δηλαδή για παραλλαγές, συμπιλήματα ή και αναβιώσεις παλιότερων συστημάτων.

Ουσιώδες χαρακτηριστικό των φυσικών γλωσσών είναι ότι διαμορφώνονται με το πέρασμα του χρόνου στο πλαίσιο μιας ανθρώπινης κοινότητας, μέσα από τη χρήση και την επανάληψη, χωρίς σχεδιασμό. Μια φυσική γλώσσα μπορεί να υποστεί διαδικασίες τυποποίησης, να αναπτύξει γραφή, να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας, μαθαίνεται όμως από τους χρήστες της και μεταδίδεται από γενιά σε γενιά πριν απ’ όλα μέσω του προφορικού λόγου. Η προέλευσή της χάνεται στα βάθη του χρόνου¹ και συνήθως δεν ξέρουμε τίποτα γ’ αυτήν, εκτός αν κάνουμε ειδικές έρευνες για να μελετήσουμε την ιστορία της. Ειδικότερα στη γλωσσολογία, ο όρος φυσική γλώσσα χρησιμοποιείται σε αντίθεση προς τα μη σημειακά συστήματα και τις μεταφορικές χρήσεις της λέξης: τυπική γλώσσα (λογικής, μαθηματικών), γλώσσα προγραμματισμού, γλώσσα του σώματος, γλώσσα των ζώων κτλ.

Γνωρίζοντας αυτή την όψη των φυσικών γλωσσών, αντιλαμβανόμαστε ότι η ιδιότητα της «τεχνητής» μπορεί να αποδοθεί σε κώδικες που προκύπτουν ως αποτέλεσμα ηθελημένης και προγραμματισμένης επεξεργασίας: είναι τεχνητή (ή μήπως πρέπει να λέμε κατασκευασμένη;) κάθε γλώσσα της οποίας οι λέξεις, η προφορά και η γραμματική δεν προέρχονται από την αλληλεπίδραση των μελών κάποιας κοινότητας, αλλά έχουν επινοηθεί, έχουν δημιουργηθεί από ένα άτομο ή μια ομάδα εργασίας. Το αν αυτή η δημιουργία είναι συνειδητή ή όχι μπορεί να συζητηθεί (βλ. Guilleux, 2010), το γεγονός όμως ότι είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε τον δημιουργό, τη διαδικασία κατασκευής, πολλές φορές και την ακριβή ημερομηνία γέννησης αυτών των γλωσσών, τις κάνει να διαφέρουν ριζικά από αυτές που οι άνθρωποι μαθαίνουν με φυσικό τρόπο ως μητρικές. Σε κάθε περίπτωση, είναι χαρακτηριστικό ότι, δίπλα στις 7.168 φυσικές γλώσσες που καταγράφονται στο Ethnologue, μέχρι σήμερα τεκμηριώνεται και η ύπαρξη πάνω από χίλιων τεχνητών (βλ. Ενότητα 3).

¹ Οι γλωσσολόγοι ξέρουν ότι υπάρχουν φυσικές γλώσσες των οποίων δεν έχουμε ακόμη (;) κατορθώσει να προσδιορίσουμε την καταγωγή και ότι αυτό δεν αφορά μόνο μερικές «μικρές» μειονοτικές γλώσσες όπως τα βασκικά στην Ευρώπη, αλλά και γλώσσες ευρείας διάδοσης όπως τα ιαπωνικά των 120 εκατομμυρίων ομιλητών.

1 Ποιες είναι οι τεχνητές γλώσσες;

Υπήρχαν όμως πάντα τεχνητές γλώσσες στην ιστορία της ανθρωπότητας; Ποιες είναι και ποιοι τις χρησιμοποιούν; Ποιοι, πώς, γιατί τις δημιουργούν; Καθώς ο ορισμός που δώσαμε είναι αρκετά ευρύς ώστε να περιλαμβάνει και συστήματα όπως οι πίζιν ή οι γλώσσες της τυπικής λογικής (Bartlett, 2009, σ. 488), υπάρχουν πολλά διαφορετικά συστήματα που μπορούν να διεκδικήσουν τον χαρακτηρισμό της τεχνητής γλώσσας. Ο Libert (2018) προσπαθεί να αποφύγει τον σκόπελο μιλώντας ειδικότερα για γλώσσες που έχουν κατασκευαστεί με σκοπό να είναι παρόμοιες στη λειτουργία με τις φυσικές γλώσσες. Ούτε αυτός ο περιορισμός όμως είναι αρκετός για να αποσαφηνίσουμε το θέμα αν δεχτούμε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες ο όρος τεχνητή γλώσσα έχει χρησιμοποιηθεί με την ευρεία έννοια: παραθέτουμε εδώ τον κατάλογο αυτών των περιπτώσεων όπως δημιουργήθηκε από τη Stria (2016, σ. 40) μαζί με τα παραδείγματα που προτείνει η ίδια για κάθε περίπτωση.

Γλώσσες προγραμματισμού και γλώσσες μηχανής (COBOL, Assembler, C#)

Τυπικές γλώσσες (προτασιακός λογισμός)

Πειραματικές γλώσσες:

Φιλοσοφικές (Τόκι Πόνα)

Λογικές (Lojban)

Πασιγραφίες (Pictopen) και πασιλαλίες

Διεθνείς βοηθητικές γλώσσες (Esperanto, Novial)

Καλλιτεχνικές γλώσσες (Klingon, Quenya)

Πρωτοτυποποιημένες γλώσσες:

Υπερδιαλεκτικές (Rumantsch Grishun, Standard Arabic) ή πρότυπες λογοτεχνικές γλώσσες (Ausbausprachen)

Προϊόντα γλωσσικής αναβίωσης (Κορνουαλική)

Κλασικές γλώσσες (σανσκριτικά, λατινικά)

Ελεγχόμενες γλώσσες (Caterpillar Fundamental English)

Προϊόντα επανασύνθεσης (Πρωτο-ινδοευρωπαϊκή)

Πίζιν και κρεολές

Γλωσσολαλικές και ονειρικές γλώσσες

Η συζήτηση που θα ακολουθήσει θα δείξει γιατί, ανάμεσα σε όλα τα παραπάνω, θα ασχοληθούμε μόνο με τις ομάδες που σημειώνονται με σκίαση, αφήνοντας τις υπόλοιπες στη γκρίζα ζώνη των αμφισβητούμενων ειδών. Προς το παρόν, θα περιοριστούμε να παρατηρήσουμε ότι υπάρχουν διάφοροι λόγοι για να δημιουργηθεί μια τέτοια γλώσσα: να διασκεδάσει τους χρήστες της, να διευκολύνει την ανθρώπινη επικοινωνία, να

χρησιμοποιηθεί ως μυστικός κώδικας, να φέρει στη ζωή έναν φανταστικό κόσμο, να τονίσει μια καλλιτεχνική δημιουργία (βλ. και Bartlett, 2009). Επιπλέον, πολλές φορές οι δημιουργοί τεχνητών γλωσσών έχουν στόχο να διαπιστώσουν αν και πώς μπορούν να παραβιαστούν οι γενικές αρχές λειτουργίας της γλώσσας. Για παράδειγμα, η Aeo (www.angelfire.com/super2/tigeria/aeo.html) έχει μόνο τρεις φθόγγους, η Kēlen (www.terjemar.net/kelen/kelen.php) δεν έχει ρήματα, η τόκι πόνα (tokipona.org/) που σχεδιάστηκε ειδικά για να δοκιμάσει πόσο απλή θα μπορούσε να είναι μια γλώσσα, έχει μόλις 123 λέξεις κτλ.

Το κοινό στοιχείο είναι ότι η γλώσσα κατασκευάζεται από κάποιον και συνήθως έχει συγκεκριμένο σκοπό, πολλές φορές μάλιστα ο δημιουργός της πιστεύει ότι το έργο του μπορεί να έχει ουσιαστικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τις φυσικές γλώσσες, όπως π.χ. να διευρύνει τις επικοινωνιακές δυνατότητες μιας κοινωνίας ή να αποτελέσει ένα υπόβαθρο για καθαρότερη και σαφέστερη σκέψη. Σε σχέση με αυτό η Stria (2016, σ. 48) παρατηρεί ότι η αιτία για να δημιουργήσει κανείς μια γλώσσα κατά κανόνα ανάγεται στην αναζήτηση ενός ιδεώδους απόλυτης ποιότητας που μπορεί να γίνει αντιληπτή με δύο τρόπους: αν αφορά τη δομή του γλωσσικού συστήματος έχουμε να κάνουμε με αυτό που ο Έκο (1993/1998) ονόμασε «αναζήτηση της τέλειας γλώσσας», ενώ αν πρόκειται για τη χρήση του ως μέσου επικοινωνίας έχουμε μια προσπάθεια δημιουργίας παγκόσμιας γλώσσας.

Ένας σημαντικός περιορισμός που μας εμποδίζει να δώσουμε έναν ορισμό των τεχνητών γλωσσών απολύτως κατάλληλο για όλες τις περιπτώσεις είναι το γεγονός ότι πολλές φορές, οι «γλώσσες» που έχουν σκοπό να προσδώσουν μια ατμόσφαιρα εξωτισμού ή μυστηρίου σε ένα λογοτεχνικό έργο, αναφέρονται από τον συγγραφέα χωρίς να εμφανίζονται στο κείμενο και επομένως χωρίς να έχει δημιουργηθεί γραμματική και χωρίς να υπάρχουν περιθώρια γλωσσολογικής ανάλυσης. Το αφηγηματικό αυτό εύρημα χρησιμοποιείται ήδη από τον Λουκιανό τον Σαμοσατέα (125-180 μ.Χ), αττικιστή συγγραφέα στον οποίο οφείλουμε την πρώτη φανταστική περιγραφή ενός ταξιδιού στη Σελήνη. Στο *Αληθής Ιστορία*, γραμμένο 1800 χρόνια πριν από τα σημερινά σενάρια επιστημονικής φαντασίας, ο Λουκιανός που διασκεδάζε σατιρίζοντας τις υπερβολές της μυθολογίας και παρωδώντας τις ταξιδιωτικές διηγήσεις των συγχρόνων του, αναφέρει μια σειρά από... επαφές τρίτου τύπου με εξωγήινα όντα και μεταφέρει συζητήσεις σε αλλόκοτες γλώσσες χωρίς να τις παραθέτει, αφήνοντας την επιστημονική ανάλυση στη φαντασία του αναγνώστη. Την ίδια αφηγηματική τακτική ακολούθησε η Joanne Rowling στο *Harry Potter and the Chamber of Secrets* (1998), όπου αναφέρεται ότι ο ήρωας μιλάει ερπητικά, τη γλώσσα των φιδιών (*parseltongue*). Το κείμενο δεν περιέχει καθόλου λέξεις ή φράσεις σε αυτήν τη γλώσσα για την οποία

πληροφορούμαστε μόνο ότι ακούγεται όπως το σφύριγμα του φιδιού. Έτσι, όταν γυρίστηκε η σχετική κινηματογραφική ταινία, κλήθηκε ο Francis Nolan, καθηγητής φωνητικής στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, για να δημιουργήσει τουλάχιστον τις φράσεις που έπρεπε να εκφωνηθούν για να εξελιχθεί η πλοκή. Η επιλογή δεν ήταν τυχαία, γιατί στόχος ήταν με κάποιο τρόπο να τεθούν επιστημονικές αρχές δημιουργίας της γλώσσας συμβατές με το φανταστικό περιβάλλον της: για παράδειγμα, αποφασίστηκε ότι τα ερπετικά θα είχαν όσο το δυνατόν λιγότερους ηχηρούς φθόγγους, πολλά συριστικά και φαρυγγικά σύμφωνα, αλλά καθόλου χειλικά (που δεν θα μπορούσε να προφέρει ένα φίδι) κ.ά.

Αλλά και τα δείγματα φανταστικών γλωσσών που παρέχουν τα λογοτεχνικά έργα δεν είναι πάντοτε προϊόντα γραμματικής επεξεργασίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το περίφημο μυθιστόρημα *Erepe* (1970) του Ούγγρου Ferenc Karinthy, με ήρωα έναν γλωσσολόγο παγιδευμένο σε μια άγνωστη μεγαλούπολη της οποίας δεν γνωρίζει τη γλώσσα. Εδώ ο ήρωας έρχεται αντιμέτωπος με μια θεμελιώδη δυσκολία, που αντιμετωπίζουν συχνά και οι ταξιδιώτες του πραγματικού κόσμου: πώς να επικοινωνήσει κανείς με τους ομιλητές της άγνωστης γλώσσας; Στο *Erepe* πάντως, η παρουσίαση της «γλώσσας» περιορίζεται σε μερικά σύντομα εκφωνήματα όπως *Eρέρέ έτέτέ, malététe ébébé* ή *Etyétyé rérére* και άλλα παρόμοια τα οποία ο ήρωας, αν και ειδικός στο αντικείμενο, δεν κατορθώνει με κανένα τρόπο να αποκωδικοποιήσει. Το πρόβλημα είναι ότι τα δεδομένα δεν αφήνουν κανένα περιθώριο γλωσσολογικής ανάλυσης, γεγονός που ίσως πρέπει να θεωρήσουμε ηθελημένο αν παρατηρήσουμε την ομοιότητα με τις κραυγές του δαίμονα με τις οποίες αρχίζει το έβδομο άσμα της Κόλασης του Δάντη «*pape Satàn, pape Satàn aleppe*», που έγιναν διάσημες ακριβώς επειδή οι μελετητές δεν μπόρεσαν ποτέ να εξηγήσουν τη σημασία τους. Η ουσία είναι ότι έτσι γίνεται πολύ δύσκολο να αποφασίσουμε πότε, για να χρησιμοποιήσουμε τη διατύπωση της Okrent (2009), «μερικές αράδες με κατασκευασμένες ασυναρτησίες» μπορούν να θεωρηθούν τεχνητή γλώσσα και πότε όχι.

Το επόμενο μας παράδειγμα προέρχεται από την ταινία *Μπλέιντ Ράνερς: Ομάδες Εξόντωσης* (ημερομηνία κυκλοφορίας 25/06/1982, πρωτότυπος τίτλος *Blade Runner*), που βασίστηκε στο μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας *Το ηλεκτρικό πρόβατο*². Στον κόσμο της ταινίας, τοποθετημένο στο (τότε) μακρινό Λος Άντζελες του 2019, τα *cityspeak* είναι η γλώσσα του δρόμου, ένα ιδίωμα που αναδύθηκε από την ταυτόχρονη χρήση διαφορετικών

² Dick, P. K. (1968). *Do androids dream of Electric Sheep?* Ballantine Books. Η ταινία κέρδισε τρία βραβεία της Βρετανικής Ακαδημίας Κινηματογράφου και Τηλεόρασης (BAFTA) και ένα βραβείο Hugo, ενώ σήμερα θεωρείται μία από τις καλύτερες ταινίες επιστημονικής φαντασίας που έγιναν ποτέ.

γλωσσών σε μια δυστοπική μητρόπολη-χωνευτήρι φυλών και πολιτισμών. Η γλώσσα παρουσιάζεται σε μια σκηνή στην οποία συμμετέχουν ο αστυνομικός Gaff, ένας πωλητής νούντλ και ο πρωταγωνιστής Rick Deckard. Αν και τα cityspeak, που δεν αναφέρονται καν στο μυθιστόρημα του Dick, δεν ήταν παρά μία αυτοσχεδιαστική δημιουργία του ηθοποιού Edward James Olmos που ήθελε να δώσει μια πιο σκληρή και ρεαλιστική αίσθηση στον ρόλο του Gaff, συνδέθηκαν στενά με την επιτυχία της ταινίας, σε βαθμό που εξακολουθούν ακόμη και σήμερα να αποτελούν θέμα συζήτησης και να αναφέρονται συστηματικά όποτε γίνεται λόγος περί τεχνητών γλωσσών στον χώρο του κινηματογράφου.

Θα μπορούσαμε, πάλι ακολουθώντας την Okrent, να ισχυριστούμε ότι η κατηγορία αυτή δεν μας αφορά³, αφού το θέμα των συγγραφέων δεν είναι η (κατασκευή της) γλώσσα(ς), αλλά η (επιτυχία της) επικοινωνία(ς). Τα πράγματα όμως δεν είναι τόσο απλά: αφενός, όσο και αν η γλώσσα είναι υποσύνολο του εκάστοτε επικοινωνιακού συστήματος, στη λογοτεχνία τα όρια είναι δύσκολο να τεθούν με ακρίβεια· αφετέρου, είδαμε ήδη ότι η αναφορά σε μια φανταστική γλώσσα μπορεί να γίνει αφορμή για τη δημιουργία της. Το πιο πειστικό παράδειγμα τέτοιας δημιουργίας είναι τα ντοθράκι, μια γλώσσα που πρωτοεμφανίζεται στο μυθιστόρημα επικής φαντασίας *Το Τραγούδι της Φωτιάς και του Πάγου* του Georges R.R. Martin: με βάση τις λίγες λέξεις που επινόησε ο συγγραφέας, μερικά χρόνια αργότερα ο Peterson δημιούργησε μια γλώσσα με πλήρη γραμματική και πάνω από 3.000 λέξεις για τις ανάγκες της τηλεοπτικής μεταφοράς του βιβλίου στη σειρά *Το Παιχνίδι Του Στέμματος* (Peterson, 2015, σ. 261). Τέλος, υπάρχουν έργα που, παρά τη φτωχή ή και ανύπαρκτη εκπροσώπηση των γλωσσών που αναφέρουν, έχουν γίνει ορόσημα στην ιστορία των τεχνητών γλωσσών. Αυτό ισχύει για την περίφημη *Ουτοπία* (1516) του Άγγλου πολιτικού και φιλόσοφου Thomas More που έγινε πρότυπο για πολυάριθμα έργα περιγραφής φανταστικών κοινωνιών, αλλά και για το μυθιστόρημα *Man in the Moon* (1657) του Francis Godwin που θεωρείται το πρώτο μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας. Για τέτοιες περιπτώσεις, η Cheyne (2008) προτείνει μια προσέγγιση σύμφωνα με την οποία το κριτήριο της πληρότητας μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διακρίνουμε ανάμεσα σε κατασκευασμένες (constructed) και δημιουργημένες (created) τεχνητές γλώσσες, τοποθετώντας στη δεύτερη κατηγορία τις γλώσσες για τις οποίες θεωρεί ότι δεν έχει σημασία αν είναι ελλιπείς, αφού προέρχονται από τη λογοτεχνία του φανταστικού και η αναφορά σε αυτές εξυπηρετεί απλώς τη μυθοπλασία.

Επιπλέον, η σχέση με τις φυσικές γλώσσες δεν είναι πάντοτε η ίδια. Θα συμφωνήσουμε με την άποψη του Peterson (2015) ότι τεχνητές γλώσσες μπορούν να ονομάζονται μόνο αυτές

³ «[...] these creations usually aren't languages so much as they are ideas, a bit of vocabulary, a few phrases. They don't invite further examination. They serve the story, never the other way around».

για τις οποίες έχει αναπτυχθεί γραμματικό σύστημα. Αντίθετα, η κατασκευή λέξεων και φράσεων που αφήνουν αμετάβλητη τη μορφολογία και τη σύνταξη της φυσικής γλώσσας από την οποία προέρχονται, βρίσκεται στην περιφέρεια του αντικειμένου μας μαζί με τις γλώσσες που δημιουργούνται για ειδικές επικοινωνιακές ανάγκες (βλ. Bartlett, 2009, σ. 488). Στις περιπτώσεις αυτές, κυρίως κρυπτικές και χιουμοριστικές, η εξάρτηση από την αρχική φυσική γλώσσα μπορεί να είναι από επιτηδευμένα εμφανής, όπως στο γερμανίζον ιδίωμα που κατασκεύασε ο Τσάρλι Τσάπλιν για τον σατιρικό ρόλο του Χίνκελ στην ταινία *Ο μεγάλος δικτάτωρ*, έως τυχαία ή αδιάφορη όπως στις συντεχνιακές αργκό ή τις νεανικές κοινωνιολέκτους που εξασφαλίζουν την επικοινωνία σε μια κλειστή ομάδα μνημένων.

2 Το πρόβλημα της ορολογίας

Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν αυστηροί ορισμοί και ότι η χρήση κάθε όρου επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των συγγραφέων δεν διευκολύνει την κατάσταση (βλ. και Duličenko, 1990, σ. 20-21). Για παράδειγμα, για τον Blanke (1989, σ. 64), που εκπροσωπεί την πλευρά των εσπεραντιστών, οι όροι τεχνητή (artificial) και κατασκευασμένη (constructed) γλώσσα είναι συνώνυμοι, ενώ μερικά χρόνια αργότερα ο Kenneway (2010, σ. 31) χρησιμοποιεί τον όρο τεχνητές (artificial) γλώσσες για να δηλώσει μια περιεκτική κατηγορία την οποία υποδιαιρεί σε επινοημένες (invented) ή κατασκευασμένες (constructed) γλώσσες και γλώσσες προγραμματισμού (programming), με κριτήριο το αν προορίζονται για χρήση από ανθρώπους ή από μηχανές. Η Marlaud, αντίθετα, αναφέρει ότι ευρύτερη σημασία έχει ο όρος langue imaginaire γιατί συμπεριλαμβάνει και τα γλωσσολαλικά φαινόμενα, άποψη για την οποία παραπέμπει στους Albani & Buonarroti (Marlaud, 2013, σ. 86).

Από όλα τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι, ως σχετικά νέος κλάδος, η μελέτη των τεχνητών γλωσσών δεν έχει παγιωμένη ορολογία, πράγμα που μας αναγκάζει να ταξινομήσουμε και να διευκρινίσουμε τους υπάρχοντες όρους πριν αρχίσουμε να τους χρησιμοποιούμε. Παραθέτουμε εδώ (με αλφαβητική σειρά) μια σειρά από αγγλικούς όρους που συναντάμε στη βιβλιογραφία των οποίων η μετάφραση στα ελληνικά δεν μπορεί ακόμη να θεωρηθεί ακόμη τυποποιημένη:

alternative language	εναλλακτική γλώσσα
artificial language	τεχνητή / κατασκευασμένη γλώσσα
artistic language (artlang)	καλλιτεχνική γλώσσα
constructed language (conlang)	τεχνητή / κατασκευασμένη γλώσσα
created language	δημιουργημένη γλώσσα
fictional language	φανταστική γλώσσα (που μεταφράζει όμως και το γαλλικό langue imaginaire)

invented language	επινοημένη / εφευρεθείσα γλώσσα
model language ⁴	γλώσσα-πρωτότυπο;
virtual language	φανταστική; εικονική; γλώσσα

Ειδικότεροι όροι, που χρησιμοποιούνται για πιο στενές έννοιες, χρειάζονται επίσης μετάφραση: *personal* (*προσωπική* ή *ατομική*) είναι η γλώσσα που δεν εξυπηρετεί κανέναν άλλο σκοπό πέρα από τη χαρά της δημιουργίας και τη χρήση από τον δημιουργό της, *Jokelang* (*χιουμοριστική γλώσσα; κωμωδιόγλωσσα;*) είναι αυτή που κατασκευάζεται ως σάτιρα ή απλώς για να ακούγεται αστεία, *experimental* ή *engineered* (*πειραματική* ή *μηχανική*) η γλώσσα που δημιουργείται με σκοπό την διερεύνηση κάποιας γλωσσολογικής θεωρίας.

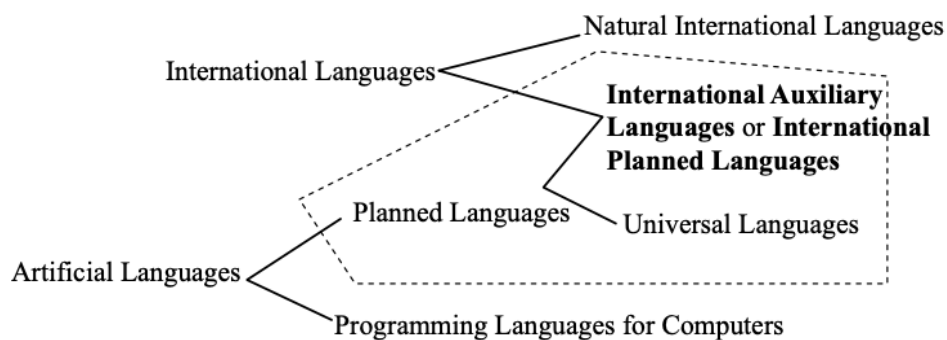
Πιο σταθερή φαίνεται να είναι η ορολογία στην περίπτωση των εκφράσεων *planned* (*σχεδιασμένη* ή *προγραμματισμένη*) και *auxiliary language* ή *auxlang* (*συμπληρωματική* ή *βοηθητική γλώσσα*) που αναφέρονται ειδικότερα σε κώδικες που έχουν δημιουργηθεί για πραγματική χρήση στην καθημερινή ανθρώπινη επικοινωνία, όπως π.χ. η εσπεράντο, σε αντίθεση με αυτούς που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο της έρευνας ή της λογοτεχνίας. Κατά κανόνα οι χρήστες των γλωσσών αυτών αρνούνται τον χαρακτηρισμό «τεχνητή», για τον οποίο μάλιστα πιστεύουν ότι εμπεριέχει μια χροιά υποτίμησης (Blanke, 1989, σ. 64). Το επιχείρημά τους είναι ότι η επικοινωνία μέσω των γλωσσών αυτών δεν έχει τίποτε το αφύσικο και ότι το υλικό τους είναι πραγματικό: το λεξιλόγιο προέρχεται από φυσικές γλώσσες, στις οποίες άλλωστε βασίζεται και η γραμματική. Οι δημιουργοί της *ιντερλίνγκουα*, για παράδειγμα, θεωρούν ότι καμία όψη της γλώσσας αυτής δεν είναι τεχνητή, ούτε έχει εφευρεθεί, εφόσον τα χαρακτηριστικά της έχουν επιλεγεί έτσι ώστε καθένα από αυτά να βασίζεται σε τρεις τουλάχιστον ευρωπαϊκές γλώσσες⁵. Στο πλαίσιο αυτό, ο Schubert χαρακτηρίζει τη διάκριση φυσική/τεχνητή γλώσσα «ωμά παροδηγητική» (Schubert, 1989, σ. 8) γιατί, κατά τη γνώμη του, υπονοεί ότι γλώσσες που έχουν δημιουργηθεί για επικοινωνιακούς σκοπούς μπορεί να ταυτίζονται με γλώσσες μηχανής ή με σύνολα από σύμβολα. Οι δημιουργοί τέτοιων γλωσσών προτιμούν να μιλούν για «κανονικοποίηση» ή

⁴ Όρος του Jeffrey Henning: «I've chosen to call it model languages because models are not intended to be full-scale replicas, but miniaturized versions that provide the essence of something, even if certain details have to be skipped over; in the same way, no one can construct a complete language, but a model of a language can be very useful». <http://web.archive.org/web/19990508145207/http://www.langmaker.com/ml00.htm> (πρόσβαση 27/02/2022).

⁵ «No aspect of Interlingua is artificial or invented. Every characteristic is based on at least three languages of European origin. Interlingua: simplification without artificiality!» www.interlingua.com/interlingua-en/ (πρόσβαση 08/09/2019).

«σταθεροποίηση» παρά για «δημιουργία» ή «κατασκευή» γλώσσας, όπως στην περίπτωση της *latino sine flexione* που παράγεται από τα λατινικά, αποφεύγοντας όμως την πολύπλοκη κλιτική τους μορφολογία. Ανάλογες είναι και οι θέσεις του Blanke (1989, σ. 68).

Διαφωνίες υπάρχουν επίσης για το αν οι όροι *universal* και *international* (*καθολική* και *διεθνής* ή *παγκόσμια*) μπορούν να χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι ή αν ο πρώτος από αυτούς θα πρέπει να περιοριστεί στις φιλοσοφικές γλώσσες του 17ου αιώνα που είχαν στόχο να γίνουν κοινές για όλους και να υποκαταστήσουν τις εθνικές γλώσσες και ο δεύτερος να διατηρηθεί μόνο για τις βοηθητικού τύπου γλώσσες που δημιουργήθηκαν για να διευκολύνουν την επικοινωνία, αλλά δεν απαιτούν να αντικαταστήσουν τις υπάρχουσες. Οι διακρίσεις αυτές αποτυπώνονται στο διάγραμμα του Liu (2006, σ. 44) που βλέπουμε εδώ. Ο Blanke (1989) όχι μόνο συμφωνεί με την άποψη αυτή, αλλά προτείνει και ομαδοποιήσεις με το σκεπτικό ότι οι όροι κατασκευασμένη/τεχνητή αναφέρονται στον τρόπο δημιουργίας μιας γλώσσας, ενώ οι όροι προγραμματισμένη/καθολική αναφέρονται στη χρήση της.

Ειδικότερα στον χώρο των βοηθητικών γλωσσών από τον οποίο προέρχονται οι πιο πάνω μελέτες, ο Duličenko (1990, σ. 20-21) αναφέρει ότι έχουν προταθεί και όροι όπως *γενικό* ή *παγκόσμιο αλφάβητο* (που προορίζεται για όλες τις γλώσσες), *νεορομανική γλώσσα* (που βασίζεται στο υλικό των σύγχρονων ρομανικών γλωσσών), *απλουστευμένη γλώσσα* (που βασίζεται στην απλοποίηση μιας φυσικής γλώσσας) και *βελτιωμένη γλώσσα* (της οποίας «βελτίωση» συνίσταται στην εξάλειψη των γραμματικών ανωμαλιών). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο όρος «ζωνική γλώσσα» που φαίνεται να προέρχεται από τον χώρο των σλαβικών σπουδών⁶ και χρησιμοποιείται με τη σημασία της γλώσσας που κατασκευάζεται

⁶ Η παλιότερη εμφάνιση του όρου εντοπίζεται σε ένα κείμενο του Ιωσήφ Στάλιν σχετικό με τις συζητήσεις για τη γλωσσική ενοποίηση των σοβιετικών δημοκρατιών, στο οποίο αναφέρονται οι «[...] εκατοντάδες εθνικές γλώσσες από τις οποίες, ως αποτέλεσμα της μακρόχρονης οικονομικής,

για να εξυπηρετήσει ομιλητές μίας συγκεκριμένης «ζώνης», δηλαδή περιοχής με υψηλό βαθμό γλωσσικής ομοιογένειας και/ή πυκνές γλωσσικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κατοίκων. Σήμερα, ως περιεκτικός τείνει να επικρατήσει ο όρος *κατασκευασμένη γλώσσα*, και ιδιαίτερα η αγγλική συντόμηση *conlang*, παρόλο που αναφέρεται ειδικότερα στις γλώσσες που άπτονται της καλλιτεχνικής δημιουργίας ή κατασκευάζονται από χόμπι (Stria, 2016, σ. 172· Okrent, 2009). Οι λέξεις *conlang* και *conlanger* καταχωρίστηκαν στο Oxford English Dictionary το 2014, σύμφωνα όμως με το Merriam-Webster είναι αρκετά παλιότερες⁷. Αν όμως ο όρος αυτός εμφανίζεται όλο και συχνότερα στη βιβλιογραφία⁸, ίσως αυτό να μην συμβαίνει επειδή είναι ακριβέστερος από τους υπόλοιπους, αλλά επειδή αντανακλά τη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, δηλαδή το γεγονός ότι έχει αυξηθεί και συνεχίζει να αυξάνεται ραγδαία η παραγωγή τεχνητών γλωσσών αυτής της κατηγορίας. Η ανάπτυξη αυτή έχει μάλιστα οδηγήσει και σε δημιουργία μιας ολόκληρης οικογένειας παραγώγων του κεντρικού όρου *conlang*, από τα οποία αναφέρουμε τα πιο βασικά:

<i>conculture</i>	κουλτούρα που συνδέεται με μια τεχνητή γλώσσα
<i>condialect</i>	διάλεκτος μιας τεχνητής γλώσσας
<i>conlanger</i>	δημιουργός τεχνητών γλωσσών
<i>conscript</i>	σύστημα γραφής μιας τεχνητής γλώσσας
<i>conworld</i>	κόσμος όπου τοποθετείται το πλαίσιο χρήσης μιας τεχνητής γλώσσας

Σε γλώσσες άλλες από την αγγλική, προτάθηκαν διαφορετικοί όροι όπως *ideolengua* (ισπανικά), *idéolangue* ή *forgelangue* (γαλλικά) και *ιδεόγλωσσα*⁹ (ελληνικά), που όμως δεν

πολιτικής και πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των εθνών, θα προκύψουν αρχικά πλουσιότερες ενοποιημένες ζωνικές γλώσσες και στη συνέχεια αυτές οι ζωνικές γλώσσες θα συγχωνευθούν σε μία και μόνη κοινή διεθνή γλώσσα, η οποία, τελικά, δεν θα είναι ούτε γερμανική, ούτε ρωσική, ούτε αγγλική, αλλά μια καινούργια γλώσσα, που θα έχει ενσωματώσει τα καλύτερα στοιχεία των εθνικών και των ζωνικών γλωσσών (Στάλιν, 1953, σ. 53-54· δική μου μετάφραση από το απόσπασμα στα γαλλικά που παραθέτει ο Duličenko, 2003: 110).

⁷ «The word *conlang* itself isn't nearly as old as the thing it describes. Our first evidence of the word shows up in a Usenet post from 1991. Its etymological parent, constructed language, is a touch older: our first written evidence for constructed language used of an artificial language is from 1928» <https://www.merriam-webster.com/wordplay/conlang-meaning-origin>, πρόσβαση 12/12/2022).

⁸ Η Marlaud (2013, σ. 86) αναφέρει ότι ο όρος *langue artificielle* είναι συχνότερος, αλλά χωρίς να τεκμηριώνει το γεγονός.

⁹ Εξαιρετικά σπάνιος όρος, που έχει καταγραφεί μόνο σε μερικά ανώνυμα διαδικτυακά λεξικά: *Dictionary of Greek*, [greek.greek.en-academic.com/ /216740/ιδεόγλωσσα](http://greek.greek.en-academic.com/), με έτος καταχώρησης το 2013, *Ελληνικό Ερμηνευτικό Λεξικό* lexiko.ellinopedia.com/ιδεόγλωσσα και *Βιλικεξικό* (πρόσβαση 31/03/2023).

κατόρθωσαν να διαδοθούν ευρύτερα. Ο πιο εξειδικευμένος όρος *γλωσσοποιία* (glossopoeia) που, πιθανότατα λανθασμένα¹⁰, αποδίδεται στον Tolkien, χρησιμοποιείται για να δηλώσει όχι την ίδια τη γλώσσα, αλλά τη διαδικασία κατασκευής της, ιδίως όταν πρόκειται για «καλλιτεχνική» γλώσσα.

3 Τελειώνοντας...

Τελειώνοντας, θα προσθέσουμε ότι δεν υπάρχει πλήρης κατάλογος των τεχνητών γλωσσών και οι ειδικοί συμφωνούν ότι οποιαδήποτε προσπάθεια δημιουργίας ενός τέτοιου έργου θα ήταν μάταιη. Αφενός επειδή οι γλώσσες που παραμένουν ανολοκλήρωτες ή χρησιμοποιούνται ιδιωτικά δεν είναι εύκολο να εντοπιστούν, αφετέρου επειδή, όπως αρχίζει πλέον να γίνεται κατανοητό στον αναγνώστη, δεν είναι εύκολο να αποφασίσουμε τι ακριβώς δικαιούται μια θέση σε ένα τέτοιο κατάλογο και τι όχι. Οι περισσότερες μελέτες περιορίζονται στην περιγραφή μερικών ενδεικτικών γλωσσών η οποία κατά κανόνα δεν είναι πλήρης, άλλοτε λόγω έλλειψης στοιχείων, και άλλοτε λόγω ελλιπούς κατάρτισης του συγγραφέα.

Από τις πρώτες απόπειρες καταμέτρησης μπορεί να αναφερθεί ο Blanke (1989) που υπολογίζει ότι στις μέρες του τα διάφορα σχεδιασμένα γλωσσικά συστήματα πρέπει να ξεπερνούσαν τα 1.000, με βάση το γεγονός ότι 600 περίπου από αυτά δημιουργήθηκαν μετά από την πρώτη δημοσίευση για την εσπεράντο και ότι το 1973 ο Duličenko είχε ήδη καταγράψει 912 τεχνητές γλώσσες (Blanke, 1989, σ. 65). Το βιβλίο του Duličenko που τελικά δημοσιεύτηκε το 1990 και περιλαμβάνει επισκόπηση όλων των σχετικών έργων που προηγήθηκαν, μαζί με το λεξικό των Albanì & Buonarotti (1994) που περιλαμβάνει 1.100 γλώσσες, αποτελούν τα πιο ολοκληρωμένα έργα καταγραφής των τεχνητών γλωσσών πριν από την ανάπτυξη του διαδικτύου. Γύρω στο 1995 εμφανίστηκε ο ιστότοπος του Jeffrey Henning www.langmaker.com, ο οποίος κατέγραψε περίπου 1.500 τεχνητές γλώσσες και αποτέλεσε σημαντική πηγή τεκμηρίωσης του αντικειμένου μέχρι το 2009 που έκλεισε οριστικά.

Ανάμεσα στις πιο σύγχρονες εργασίες, ίσως η πιο αξιόλογη είναι αυτή της Okrent (2009) που δημιούργησε έναν κατάλογο με 500 μόνο γλώσσες, τις οποίες όμως επέλεξε με κριτήρια αντιπροσωπευτικότητας έτσι ώστε η εικόνα που σχηματίζεται, ακόμη και από την παράθεση των ονομάτων τους, να αντανακλά τις τάσεις που επικράτησαν σε κάθε περίοδο. Η συγγραφέας αναφέρει ότι, ενώ ξεκίνησε με την πρόθεση να δημιουργήσει έναν όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένο κατάλογο, θεώρησε τελικά πιο εποικοδομητικό να παρουσιάσει

¹⁰ Σύμφωνα με την Stria (2016, σ 85), η λέξη πλάστηκε αναλογικά προς τον όρο *μυθοποιία* (mythopoeia) που όντως χρησιμοποίησε ο Tolkien στο *A Secret Vice* (1931).

ένα είδος χρονολογίου όπου, με βάση τις ημερομηνίες και τις ονομασίες των γλωσσών, ο αναγνώστης μπορεί να παρακολουθήσει την εξέλιξή τους σε σχέση με την ιστορία των ιδεών. Όπως εξηγεί η συγγραφέας, ο κατάλογος είναι δομημένος έτσι ώστε «να πει την ιστορία χωρίς να διαστρεβλώσει τα γεγονότα» και αναδεικνύει γεγονότα όπως ότι πολλές προτάσεις για τη δημιουργία ενός καθολικού συστήματος γραφής εμφανίζονται στην ίδια περίοδο, ότι η έκρηξη της παραγωγής βοηθητικών γλωσσών τοποθετείται στις αρχές του 20ού αιώνα, ότι η «ασθένεια» που η ίδια βάφτισε «μετατροπή ίσον βελτίωση» (βλ. πιο πάνω για την έννοια της 'βελτιωμένης' γλώσσας) πλήττει συχνά τους δημιουργούς τεχνητών γλωσσών και άλλα ανάλογα.

Σε κάθε περίπτωση, το πεδίο παραμένει ανοιχτό για έρευνα και ορολογική εμβάθυνση ενώ τα προϊόντα του χώρου εξακολουθούν να αυξάνονται και να διαφοροποιούνται.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Albani, P., & Buonarroti, B. (1994): *Aga magéra difura: dizionario delle lingue immaginarie*. Zanichelli.
- Bartlett P. O. (2009). Artificial Languages. Στο K. Brown & S. Ogilvie (Επιμ). *Concise encyclopedia of languages of the world* (σ. 488-490). Elsevier.
- Blanke, D. (1989). Planned languages: A survey of some of the main problems. Στο K. Schubert (Επιμ.), *Interlinguistics: Aspects of the Science of Planned Languages* (σ. 63–87). Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110886115.63>
- Cheyne, Ria (2008). «Created Languages in Science Fiction», *Science Fiction Studies* 35/3, σ. 386-403.
- Couturat, L., & Leau, L. (1903). *Histoire de la langue universelle*. Hachette.
- Duličenko, A. (1990). *Meždunarodne vspomogatel'nye jazyki* [Διεθνείς βοηθητικές γλώσσες]. Valgus. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/29085>
- Duličenko, A. (2003). «Le marxisme et les projets de langue universelle du communisme». *Cahiers de l'ILSL* 14, 101-120.
- Έκο, Ο. (1998). *Η αναζήτηση της τέλειας γλώσσας* (Α. Παπασταύρου, Μετ.). Ελληνικά Γράμματα.
- Guilleux, N. (2010). Langue(s) et utopie I: Remarques générales. *Kentron*, 26, 119-146.
- Kennaway, R. (2010). Artificial Languages. Στο K. Malmkjær (Επιμ.), *The Linguistics Encyclopedia*, 3rd ed. (σ. 29-35). Routledge.
- Libert, A. R. (2018). Artificial Languages. Στο *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.11>
- Liu, H. (2006). Neutrality of International Languages. *Journal of Universal Language*, 7, 37-64.
- Marlaud, S. (2013). Les langues artificielles sont-elles des langues ? Étude contrastive de l'espéranto et de la caractéristique universelle. *Syntaxe & Sémantique*, 14, 85-117.

Okrent, A. (2009). *In the Land of Invented Languages*. <http://inthelandofinventedlanguages.com/>

Peterson, D. J. (2015). *The Art of Language Invention: From Horse-Lords to Dark Elves, the Words Behind World-Building*. Penguin Books.

Schubert, K. (1989). Interlinguistics – its aims, its achievements, and its place in language science. Στο Κ. Schubert (Επιμ.), *Interlinguistics: Aspects of the Science of Planned Languages* (σ. 7-44). Mouton de Gruyter.

Stria, I. (2016). *Inventing languages, inventing worlds. Towards a linguistic worldview for artificial languages*. Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu. <http://hdl.handle.net/10593/17566>

Μαριάννα Κατσογιάννου

Αναπλ. Καθηγήτρια Γλωσσολογίας
Πανεπιστήμιο Κύπρου
Ηλ-ταχ.: marianna@ucy.ac.cy